

Elite și putere. Comentarii pe marginea lucrării lui Mattei Dogan, *Configurații ale elitei la vârful puterii*

Filip Alexandrescu

Universitatea din Toronto

„Cei puțini și puternici” din societate au stârnit dintotdeauna interesul și fascinația oamenilor, fie că a fost vorba de regi, maharajahi sau, în epoca modernă, președinți de state sau proprietari de mari imperii financiare. Un interes similar, dublat însă de un efort analitic și explicativ remarcabil, s-a manifestat și în rândul sociologilor. Începând cu precursori iluștri precum Nicolò Machiavelli, continuând cu sociologi renumiți ca Gaetano Mosca, Roberto Michels, Vilfredo Pareto sau C. Wright Mills și până în prezent, un număr impresionant de cercetători au studiat și continuă să studieze elitele din cele mai variate perspective teoretice. Mattei Dogan ocupă un loc de frunte în această adevărată pleiadă de teoreticieni și cercetători și această afirmație este mai mult decât o simplă formulă de politețe. Dogan este inițiatorul comitetului pentru cercetarea elitelor din cadrul Asociației Internaționale de Științe Politice (IPSA) și omul de știință care a coordonat acest comitet timp de peste 30 de ani, imprimând activității de cercetare un prestigiu științific de înalt nivel.

Introducere

Volumul *Configurația elitelor la vârful puterii* conține contribuțiile a zece sociologi care analizează, dintr-o perspectivă comparativă, elitele din opt țări și regiuni ale lumii: Franța, Germania, Mexic, Marea Britanie, Canada, Europa Centrală și de Est, Asia de Sud-Est și Africa subsahariană. Capitolul elaborat de Dogan – „Există o clasă conducătoare în Franța?” – este cel mai voluminos și poate fi considerat rodul unui proces de cristalizare ce s-a întins pe cinci decenii, timp în care ideile sale privitoare la elite au fost testate empiric, reformulate și îmbunătățite constant. Mattei

Dogan a dedicat nu mai puțin de 44 de lucrări (articole, capitole, monografii) studiului sociologic al elitelor, analizând situațiile din diferite țări atât în sine, cât și dintr-o perspectivă comparativă cuprinzătoare. Este demn de observat faptul că unul dintre primele sale studii cu privire la elite a fost o analiză a originii sociale a parlamentarilor din România interbelică (Dogan, 1999, 139).

Numitorul comun al tuturor capitolelor din lucrare îl reprezintă *relațiile* dintre elitele conducătoare, adică interconexiunile de la vârful puterii (Dogan, 2003, 4). Pentru a descrie și analiza aceste fenomene de interpenetrare, Dogan propune conceptul

de *angrenare a elitelor în sistemul puterii* (în continuare numit simplu *angrenarea elitelor*)¹. Un exemplu tipic de angrenare a elitelor îl reprezintă alianța – care s-a dovedit foarte durabilă în decursul istoriei – dintre monarhi și înaltul cler.

Conceptul de *angrenare a elitelor* vine ca o rezolvare fericită a unei dezbateri care a captat mare parte din atenția sociologilor angajați în studiul elitelor. Principalele curente de gândire care s-au aflat într-o îndelungată „confruntare” au fost *școala elitistă* și *cea pluralistă*. În vreme ce prima afirmă existența unei singure ierarhii a elitelor, ceea ce se traduce printr-o mare concentrare a puterii, școala pluralistă este mai „optimistă”, bazându-se pe premisa că puterea nu este apanajul unui singur grup, ci e împărțită între mai multe categorii de elite. În primul scenariu, diferitele cercuri ale elitelor (financiare, politice, militare) se suprapun în mare măsură, ceea ce conduce la concentrarea funcțiilor de conducere în mâinile a ceea ce Wright Mills numește „elita puterii”. Adepții teoriei pluraliste susțin că elitele nu formează un grup unitar, ci, dimpotrivă, sunt distribuite în diverse sectoare ale puterii, având interese și specializări diferite. În plus – susțin teoreticienii pluraliști –, aceste elite nu provin dintr-o singură categorie socială, ci sunt recrutate printr-o multitudine de filiere. Așadar, în viziunea pluralistă, funcțiile de conducere nu sunt monopolul unei singure instituții, iar concentrarea puterii corporative este moderată.

Caracterul aparent ireconciliabil al perspectivei elitiste față de cea pluralistă își pierde rigiditatea atunci când privim relațiile dintre elite prin prisma angrenării lor în sistemul puterii. Amplitudinea angrenării poate varia astfel de-a lungul unui continuum, putând lua diferite valori între un minim și un maxim. În particular, dacă angrenarea este puternică, iar „roțițele” din mecanismul puterii se mișcă într-un

mod unitar, putem vorbi de o singură piramidă a elitelor. Dacă însă, dimpotrivă, există mai multe centre generatoare de „mișcare” în sistemul puterii, atunci este probabil că perspectiva pluralistă va avea câștig de cauză.

Ce înseamnă însă mai precis *angrenarea elitelor*? Putem pune semnul egalității între angrenarea și interșanjabilitatea elitelor? Răspunsul lui Dogan este negativ, explicația diferenței dintre cele două noțiuni fiind aceea că se referă la realități sociale și istorice diferite. În vreme ce interșanjabilitatea descrie o categorie nediferențiată de elite ai cărei membri pot descrie variate traiectorii de la un vârf al puterii la altul, de exemplu din economie în administrație, apoi în politică și din nou în economie, conceptul de *angrenare* presupune existența unor categorii *distincte* de elite. Fiecare categorie se caracterizează printr-un grad relativ ridicat de profesionalizare, iar trecerea dintr-o sferă în alta a puterii tinde să fie limitată și unidirecțională, în general de la vârful administrației publice către marile corporații.

Renunțând la căutarea unei teorii unitare a elitelor în cadrul conceptual creat de argumentele „elitiste” și „pluraliste”, Dogan (2003, 6) propune o analiză sistematică a „tipologiilor și configurațiilor” în care sunt implicate elitele, dând astfel tonul general pentru întreaga serie de studii prezentate în volum.

Elitele și studiul lor : cele două „lentile” teoretice

Aflându-ne pe teritoriul științelor sociale, nu ne putem aștepta ca abordările celor zece autori să coincidă sau definițiile termenilor-cheie să fie identice. Științele socioumane, și în special sociologia, sunt cunoscute însă pentru caracterul lor reflexiv, care reușește să reducă mult din ambiguitățile inerente

cercetării sociologice. Situându-ne în această logică a reflexivității, propunem un mod de lectură a acestui volum care să răspundă la întrebările: ce înseamnă „elitele” pentru diferiții autori? Și, în al doilea rând, cum pot fi ele studiate? Cu alte cuvinte, vom încerca să prezentăm *Configurația elitelor ontologice și metodologice* ale celor șapte studii cuprinse în volum².

Există două perspective de bază prin care diferiții autori urmăresc să analizeze elitele. Pe de o parte, este vorba de ceea ce s-ar putea numi o „demografie a elitelor”, abordare pe care o găsim – mai mult sau mai puțin dezvoltată – în toate cele opt studii naționale sau regionale. Capitolul lui Dogan poate fi considerat reprezentativ pentru o astfel de abordare și, din acest motiv, ne vom concentra asupra sa în cele ce urmează. Pe de altă parte, elitele sunt studiate dintr-o perspectivă „structurală”, în care accentul nu se pune numai pe indivizi, ci și pe structurile de putere din care aceștia fac parte.

Deși asocierea *demografiei* (adică a unei discipline care se ocupă cu studiul unor mulțimi mari de indivizi) cu cercetarea *elitelor* (ce reprezintă, în general, doar un mic procent din totalul populației) ar putea părea hazardată, propunem această sintagmă pentru a scoate în evidență mai bine specificul unei astfel de analize. Este necesar, de aceea, să precizăm mai bine sensul în care folosim termenul *demografie*. Pe de o parte, se poate constata că studiul elitelor se realizează după un număr de caracteristici, precum educația, vârsta, venitul (averea), profesia, care fac, evident, parte din domeniul de interes al demografiei (vezi Zamfir, Vlăsceanu, 1993, 16-163). Pe de altă parte, sensul în care folosim termenul *demografie* este unul mai profund, ținând de un nivel epistemologic „de adâncime” al acestui mod de analiză.

Vom ilustra ideea unei „demografii a elitelor” prin referirea la studiul lui Dogan.

Caracterul de clasă conducătoare al elitei din Franța este dat, în viziunea sociologului francez, de *numărul* de indivizi care întrunesc anumite caracteristici, în acest caz trăsăturile unor „membrii ai clasei conducătoare”. Raționând în acest fel, Dogan urmărește să stabilească existența (sau inexistența) unei clase conducătoare în Franța în funcție de numărul de membri ai elitei care au următoarele trăsături: aparțin *simultan* mai multor cercuri de la vârful puterii (politice, de afaceri, ale înaltei administrații), funcția de conducere le este transmisă ereditar (de la tată la fiu, spre exemplu), iar recrutarea lor se realizează dintr-o bază socială limitată. Dacă acest număr este mic sau, formulând problema în termeni complementari, dacă un *număr mare* de elite aparțin *unui singur sector* al puterii, *nu* au moștenit poziții privilegiate și, pornind de la o origine socială modestă, au dobândit o poziție dominantă în forumul politic sau în sfera economică, atunci se poate vorbi de absența unei clase conducătoare. Analiza cantitativă a predominanței „elementelor conducătoare” în cadrul elitei franceze este așadar firul roșu al studiului lui Dogan.

Privite prin cea de-a doua „lentilă” teoretică, elitele nu mai apar ca simpli indivizi plasați la vârful piramidei puterii, ci sunt definite și aparțin unor *structuri de putere*. Ideea de bază este că structura reprezintă mai mult decât membrii care o compun, fiind rezultatul unui anumit context economic, politic și cultural. Mai mult chiar, unii sociologi consideră că elita se caracterizează și printr-o anumită „conștiință de grup, coerență și conspirație” (Meisel, citat în același volum, 157). Acest tip de analiză este identificabil în special în studiile lui Erwin Scheuch, Roderic Camp, John Scott, Dennis Kavanagh și David Richards din același volum.

Această abordare „structurală” poate fi considerată o alternativă teoretică și metodologică interesantă la perspectiva demografică

utilizată în mare parte din volumul de față. Privită prin această prismă, însăși clasa conducătoare își dezvăluie fațete mai puțin evidente, care nu ies ușor în relief atunci când sunt studiați doar indivizii din care este compusă. În acest sens, Göran Therborn (1978, citat în Calvert, 2002, 9) susține că „o clasă conducătoare, într-o societate capitalistă, conduce în măsura în care membrii ei sunt capabili să controleze statul în funcție de interesele lor generale. ...Într-o societate capitalistă ... scria Karl Kautsky într-o frază celebră, clasa dominantă «conduce, dar nu guvernează»; în schimb, «se mulțumește să dirijeze guvernul»”.

În următoarele două secțiuni ale lucrării vom analiza modul în care au fost studiate elitele prin fiecare dintre cele două perspective.

În căutarea clasei conducătoare din Franța: ipoteze și constatări

Problema centrală pe care și-o pune Dogan este de a testa ipoteza existenței unei clase conducătoare în Franța modernă. Definiția nominală a clasei conducătoare, pe care autorul o consideră cea mai adecvată demersului său analitic, este aceea formulată de John P. LeDonne. Diferența specifică a oricărei clase conducătoare este aceea că „deține monopolul asupra funcției de conducere (...). Clasa conducătoare este un grup relativ unitar, ai cărui membri îndeplinesc o serie de responsabilități (de conducere) în mod interșanjabil: accentul se pune nu pe specializarea profesională, ci pe exercițiul puterii asupra tuturor membrilor populației guvernate. (...) Deși înrudirea cu noțiunea marxistă de *monopol* asupra mijloacelor de producție pare evidentă, conceptul de *clasă conducătoare* nu este o variație pe tema marxismului pentru simplul motiv că lupta de clasă – inima

teoriei marxiste – îi este întru totul străină” (LeDonne, citat în Dogan, 2003, 19-20).

Dogan operaționalizează acest concept printr-un set de întrebări pe care își propune să le verifice pe baza unor studii empirice minuțioase asupra elitelor din Franța: pozițiile de putere sunt transmise ereditare? Baza socială a recrutării elitelor este deschisă celor dornici de ascensiune socială? Există o conspirație (complicitate) între „capitaliști” și celelalte elite? Există, la nivelul elitei, o separare a funcțiilor și, dacă da, cât de mare este această diferențiere? Cât de profesionalizate sunt elitele?

Ca ipoteză de lucru, Dogan estimează „nucleul dur” al elitelor din Franța la un număr de 5 000 de indivizi, printre aceștia numărându-se cei mai importanți politicieni, oameni de afaceri, înalți funcționari publici, conducători militari și renumiți oameni de cultură (2003, 20-25).

La întrebarea „Care este frecvența cu care sunt transmise ereditare pozițiile [privilegiate] ale elitelor?”, Dogan (2003, 25, 29) oferă un răspuns cât se poate de univoc, afirmând că nici în prezent, dar nici în ultima jumătate de secol cele mai multe dintre pozițiile de putere din Franța nu au fost transmise ereditare.³ se pune însă diferit pentru fiecare categorie de elite.

Contrar stereotipului larg răspândit potrivit căruia „bogăția naște bogăție”, cei mai mulți dintre proprietarii celor mai mari 500 de corporații franceze nu și-au moștenit capitalul, ci și-au dezvoltat singuri firmele, atingând în acest fel o poziție de vârf în economia franceză. Mai precis, în 1996, numărul întreprinzătorilor care reușiseră să creeze mari corporații în Franța aproape îl egala pe acela al moștenitorilor de mari firme (2003, 33). Dogan (2003, 28) consideră că nici o teorie privind clasa conducătoare nu poate ignora acest fapt, și anume că multe dintre marile corporații au aparținut sau aparțin unor indivizi având o origine socială relativ modestă.

Este evident că, într-o societate democratică, oamenii politici nu își pot transmite funcțiile politice în același fel în care poate fi transmisă o avere, de exemplu. Mai mult decât simplul transfer al unor bunuri către descendenți, *reproducerea socială* a unor poziții privilegiate este un proces mult mai complex. În domeniul politic, această reproducere presupune transmiterea unei vocații, a unor abilități de comunicare și de înțelegere a jocului politic, precum și „moștenirea” unei rețele de cunoștințe și aliați ce pot fi deosebit de utili în lupta politică. Dogan constată că doar o proporție redusă din totalul elitelor politice – mai precis 15 la sută din cei 6 000 de deputați aleși în perioada 1871-1958 – erau fii, nepoți sau gineri de deputați, senatori, lideri de partide politice sau primari de mari orașe, ceea ce indică o reproducere socială destul de limitată între generații succesive de politicieni marcanți (Dogan, 2003, 30).

În Franța de dinainte de 1789, clasa conducătoare era, evident, aristocrația. Prezența acesteia în structura elitei contemporane franceze ar putea sugera măsura în care se poate vorbi de o clasă conducătoare și în Franța modernă. Descendenții vechilor aristocrați reprezintă însă numai 2-3 procente din totalul „populației” de politicieni, înalți funcționari publici, conducători de imperii financiare, diplomați, oameni de cultură etc., ceea ce indică doar o slabă reminiscență a vechii clase conducătoare. Pe de altă parte, proporția deputaților care proveneau din burghezia mică și mijlocie a crescut treptat, de la aproximativ 33 de procente în perioada 1898-1919 la 75 de procente între 1981 și 1995. Reprezentarea acestor straturi ale burgheziei la nivel ministerial a cunoscut o evoluție asemănătoare (Dogan, 2003, 34-36). Această transformare profundă de la vârful piramidei puterii este surprinsă de Dogan cu multă claritate: „Declinul programat al vechilor elite conducătoare a început în 1848, o dată cu

sufragiul universal și cu adoptarea reprezentării electorale. Vechile elite au fost eliminate din forumul politic în primul rând prin înfrângeri electorale și meritocrație. Acțiuni violente au accelerat acest proces. Însă, contrar unor păreri învechite și naive, locul lor [al vechilor elite] nu a fost luat de un eșantion reprezentativ al populației” (Dogan, 2003, 37).

Existența sau mai degrabă inexistența unei clase conducătoare este indicată și de gradul de profesionalizare a elitei. Dogan consideră că două sunt criteriile pe baza cărora un om politic poate fi considerat „profesionist”: lungimea carierei sale și sursa de venit (Dogan, 2003, 42-45). Dogan susține că după primul criteriu poate fi identificat un număr substanțial – deși neprecizat – de politicieni profesioniști, în vreme ce după al doilea criteriu se constată că peste 90 de procente dintre senatori și deputați obțin cea mai mare parte a veniturilor lor din activități politice sau parapolitice (Dogan, 2003, 42-45).

O altă modalitate de a evalua caracterul de clasă al elitelor franceze este analiza longitudinală a traiectoriilor care îi conduc pe unii indivizi la vârful puterii. O constatare de bază este că aceste traiectorii sunt, în general, destul de lungi, ceea ce înseamnă că multe dintre elitele actuale pornesc dintr-o zonă destul de îndepărtată de centrul puterii și progresează treptat până ajung la vârful puterii.

Unul dintre cele mai importante „canale” pentru atingerea pozițiilor de conducere din forumul politic, din administrație sau din întreprinderile de stat îl reprezintă cele patru universități „selective”: Ecole Polytechnique, Ecole Nationale d'Administration (ENA), Ecole Normale Supérieure (ENS) și Ecole de Hautes Etudes Commerciales (HEC). Datele prezentate de Dogan (2003, 47) cu privire la participarea școlară a tinerilor cu o origine socială modestă sugerează faptul, oarecum discordant cu

restul demonstrației sociologului francez, că această rută de ascensiune socială a devenit impracticabilă pentru un număr tot mai mare de indivizi proveniți dintr-o clasă inferioară. Astfel, dacă între 1951 și 1955 proporția studenților cu o origine socială modestă varia între 18 și 38 de procente pentru cele patru școli, în perioada 1989-1993 proporția acestora varia doar între 6 și 12 procente, ceea ce indică o scădere a proporției lor, în medie, cu 68 de procente față de începutul anilor '50. Pe de altă parte, între mijlocul secolului și începutul anilor '90, proporția tinerilor de origine socială modestă cu vârste între 20 și 24 de ani în totalul tinerilor din aceeași categorie de vârstă a scăzut și ea, însă cu numai 25 de procente.

Concluzia care se desprinde este aceea că școlile de elită sunt relativ inaccesibile celor din clasele inferioare, explicația oferită de Dogan fiind că educația copiilor începe la vârsta de 2 ani, ceea ce face ca, la intrarea în școală, și mai ales în universitate, tinerii să fie deja inegali (Dogan, 2003, 46). Privind problema în termeni de clasă conducătoare, observăm că, deși vârful puterii nu mai este dominat de indivizi care își transmit ereditar pozițiile privilegiate, învățământul de elită este o cale din ce în ce mai puțin realistă de mobilitate verticală pentru cea mai mare parte a celor cu o origine socială modestă.

Pentru cei care reușesc să treacă de filtrele marilor universități se deschid, în linii mari, două tipuri de cariere: ca înalți funcționari publici și ca tehnocrați. Dintre absolvenții școlii de administrație (ENA) – cunoscuți și sub numele de „*enarques*” – se recrutează cei care vor ocupa poziții înalte în aparatul de conducere al statului. La acest nivel, selecția este în continuare foarte strictă, astfel că doar 10 procente dintre *enarques* ating pozițiile de vârf ale administrației centrale (Dogan, 2003, 47-50). O condiție esențială pentru promovarea la

nivelul superior al conducerii este trecerea printr-o anticameră ministerială. Aici este locul unde înalții funcționari publici își formează rețeaua de relații în sferile înalte ale guvernului și unde își pot demonstra capacitățile și talentele. Rezultatul acestui „stagiu” în anticamera ministerială este aproape întotdeauna același: avansarea într-o poziție superioară din ierarhia statului sau la conducerea unei mari corporații publice (Dogan, 2003, 54-56).

Unul dintre argumentele de bază ale celor care consideră că Franța este dominată de o clasă conducătoare se referă la existența unei complicități între oamenii politici și cei de afaceri. Pe baza unei analize empirice aprofundate, Dogan (2003, 57-58) constată că în perioada interbelică aproximativ 20 la sută dintre senatori și deputați au obținut, în timpul mandatului lor, poziții în consiliile de administrație ale unor corporații. Dintre miniștrii și secretarii de stat ai aceleiași perioade, circa 31 de procente s-au numărat printre membrii acestor consilii.

După cel de-al doilea război mondial, deținerea simultană a unor poziții de vârf în politică și în economie s-a redus progresiv ca pondere, astfel că în perioada 1996-2002 doar câțiva indivizi figurau atât pe lista celor mai importanți 500 de oameni politici, cât și a primilor 500 de mari capitaliști. Extinzând aceste comparații, Dogan constată că printre cei mai importanți 500 de deținători de capital se regăsesc doar câțiva dintre cei mai bine plasați 500 de înalți funcționari publici, un număr mic dintre managerii celor mai importante 500 de corporații publice și doar o mică parte dintre cei mai importanți 200 de ofițeri ai armatei franceze din 1944 până în prezent. Concluzia la care ajunge Dogan este clară: cercul capitaliștilor este relativ disociat de celelalte cercuri ale puterii, ceea ce *nu* validează empiric ipoteza existenței unei clase conducătoare în Franța contemporană (2003, 61-63).

Influența elitelor în societate : de la indivizi la structuri de putere

Reflectând asupra demonstrației foarte elocvente a lui Dogan, ne-am pus întrebarea dacă singura legătură dintre diversele categorii de elite este prezența simultană a unui individ în mai multe cercuri ale puterii. Răspunsul se impune aproape de la sine după numai câteva clipe de reflecție. În vocabularul sociologic există o multitudine de termeni prin care pot fi descrise legăturile dintre elite: interese comune, structuri instituționale, capital social și cultural, ideologie și cultură politică etc.

În cele ce urmează vom prezenta analizele celorlalți opt autori care au contribuit la *Configurația elitelor*, urmărind să scoatem în evidență calitățile explicative ale celeilalte „lentile” teoretice, și anume ale perspectivei structurale. În acest punct, este necesar să facem o precizare: nici unul dintre autorii volumului nu abordează problematica elitelor exclusiv din punct de vedere structural sau doar ca „demografie a elitelor”. Elemente structurale sunt prezente și în studiul lui Dogan, la fel cum analize demografice abundă în capitolele celorlalți autori. Se cuvine însă menționat că, în capitolul semnat de Dogan, „demografia elitelor” este prezentată într-o formă foarte elaborată. În acest sens, încadrarea studiilor din acest volum într-una sau cealaltă dintre cele două perspective teoretice a fost realizată în scopuri ilustrative.

Erwin Scheuch, autorul capitolului despre „Structura elitelor din Germania”, cuprins în același volum, propune studierea nu numai a pozițiilor de putere ocupate de membrii elitei, ci și analiza *capitalului social* al acestora. Materialul empiric prezentat susține întru totul această propunere. În 1997, fiecare dintre cei 24 de membri ai elitei economice germane cu cel mai mare

capital social avea relații cu cel puțin 51 de alți membri ai elitei. Mai mult chiar, fiecare dintre acești 1 224 de indivizi influenți⁴ deținea *multiple* funcții de conducere la vârful mai multor firme (119). Astfel de „rețele de influență” (119)⁵ sugerează o imagine mai cuprinzătoare asupra capacității elitelor de a acționa unitar decât lasă să se întrevadă analiza demografică.

Aceste interdependențe între elite se extind mult dincolo de granițele domeniului economic. Scheuch consideră că în Germania există o puternică interdependență între firme private și instituții aflate sub control politic. Această dependență reciprocă este maximală în cazul în care se încheie contracte cu instituții publice sau atunci când sunt necesare subvenții: „Linia de demarcație între politicieni ca intermediari între interese private și bani publici și politicieni corupți este foarte slab conturată” (122-123). Este interesant de observat faptul că influența este exercitată predominant de politicieni importanți asupra elitelor din sectorul economic. Potrivit lui Scheuch, cancelarul Schröder îi contactează personal pe indivizii care au un cuvânt greu de spus în domeniul economic (123). Atunci când influența se exercită invers, de la elitele economice la cele politice sau din administrație, cei vizați sunt în principal președinții instituțiilor financiare, decidenții din sectorul mass-media sau conducătorii institutelor de cercetare.

În studiul său asupra elitelor din Mexic, Roderic Camp pune un accent deosebit pe relațiile *informale* care se stabilesc între membrii elitei din această țară. Indivizi care să dețină puterea în mai multe sectoare de la vârful piramidei nu pot fi identificați în Mexic, ceea ce înseamnă că nu putem vorbi de o clasă conducătoare în sensul propus de LeDonne. Cu toate acestea, relațiile formale stabilite între membrii elitei formează doar o parte (în unele cazuri doar jumătate) din totalul relațiilor întreținute

de aceștia. Restul legăturilor, care sunt de natură personală, au ca origine familia, prietenii din copilărie, locul natal sau școala (136-138).

Care este însă consecința acestor relații, mai ales a celor de natură personală, stabilite între elite? În primul rând, aceste rețele permit difuzarea unor informații care oferă diverselor elite posibilitatea de a-și consolida propria poziție sau de a exercita influență asupra altor elite cu care sunt legate doar prin relații personale, neinstituționalizate. O a doua consecință, mult mai semnificativă din punctul nostru de vedere, este că prin aceste rețele interpersonale elitele din diverse cercuri ale puterii își pot exprima pozițiile față de *res publica*, chiar dacă acestea *nu se află direct în sfera lor de competență*, și astfel pot influența procesele decizionale ale statului (136, 138).

Revenind la relațiile de *angrenare* din domeniul economic, Camp consideră că unul dintre mecanismele principale prin care are loc aceasta este deținerea de către același individ a unor poziții în consiliile de administrație ale mai multor corporații. Această constatare se plasează perfect în logica perspectivei demografice. Dar legăturile dintre firme nu se rezumă la aceste fenomene de angrenare a unor elite individuale, ci includ și elemente „structurale”. Camp ia în discuție și controlul exercitat de către unele firme asupra unor filiale importante sau la relațiile de dependență stabilite prin intermediul unor terți – de exemplu, bănci – (146), ceea ce indică existența unor structuri de interese și de oportunități care sunt determinate de mediul economic.

Într-un alt context național, și anume în Marea Britanie, s-a constatat că însăși deținerea simultană de către unii membri ai elitei a mai multor posturi de conducere poate avea rațiuni structurale. John Scott (159) vorbește de relațiile de capital ce stau la baza numirii acestor „directori

multipli”, oferind drept exemplu cazul unor familii avute ce investesc într-un număr de firme diferite sau al unor bănci care cumpără acțiuni ale mai multor întreprinderi promițătoare.

Michael Ornstein (197-213) analizează în detaliu elita corporativă din Canada, ajungând la concluzia că aceasta este relativ bine integrată. În ceea ce privește relațiile acestora cu alte categorii de elite, sociologul canadian preia ideile lui John Porter, care afirma, în 1965: „Elitele economice, politice și birocratice conduc prin intermediul unui parteneriat cimentat prin legături structurale, cunoștințe personale și ideologie comună” (Porter, citat în Dogan, 2003, 208).

Ornstein precizează că Porter nu menționează și conflictele sistemice care au avut loc între marele capital și stat, mai ales în perioada dezvoltării statului bunăstării.

Un alt tip de unitate între vârful ierarhiei politice, cel al birocrăției de stat, al unor întreprinderi publice și chiar al unor părți din conducerea militară a fost observată în Asia de Sud-Est, mai precis în Singapore. William Case (253-254) consideră că fuziunea între cele patru categorii de elite a fost inițiată de lideri influenți și a avut consecințe semnificative atât în plan politic, cât și economic. Noua configurație a elitei puterii a permis perpetuarea politicii autoritare a regimului din Singapore și, în același timp, a contribuit la accelerarea creșterii economice.

„Oamenii Mari” din Africa subsahariană reprezintă un caz interesant – și substanțial diferit de cele prezentate mai sus – de unitate a elitelor, apropiindu-se cel mai mult de modelul unei clase conducătoare. Jean-Pascal Daloz (271) susține că scopul oricărui lider din aceste țări este să acumuleze poziții în cât mai multe domenii (ca om politic, proprietar de firme, președinte de ONG-uri etc.), care să îi asigure un maximum de resurse și de adepți. Logica

acestui tip de „acumulare” este următoarea : „Omul Mare” acumulează bogăție cu scopul de a o redistribui către partizanii săi politici. Acest capital politic îi permite apoi să obțină și mai multe resurse economice, care vor fi din nou redistribuite, mărinind în acest fel cercul susținătorilor. Scopul major al oricărui lider subsaharian este să controleze, din punct de vedere politic, o parte cât mai mare a populației. Rezultatul acestui proces nu este așadar separarea (relativă a) elitelor de restul populației – ceea ce ar corespunde modelului clasei conducătoare –, ci stabilirea unor relații de reciprocitate, în care resursele economice sunt oferite în schimbul sprijinului politic. Aceste rețele de schimburi materiale și simbolice (politice) formează baza puterii liderilor din Africa subsahariană.

Un exemplu remarcabil de unitate a elitei politice, unitate realizată în *absența* unei interpenetrări între membrii săi, este dat de miniștrii și de înalții funcționari din Marea Britanie. Din punct de vedere formal, există o delimitare strictă între oamenii politici și funcționarii publici, în special la nivelul eşaloanelor superioare. Dennis Kavanagh și David Richards (176-177) susțin că, în ciuda acestei linii clare de demarcație, cele două cercuri ale elitei politice sunt unite printr-o cultură instituțională comună care constă în :

- o viziune comună asupra democrației, conform căreia liderii sunt cei care au atât capacitatea, cât și responsabilitatea să conducă, iar participarea populației la procesul politic este absolut secundară ;

- faptul că înalții funcționari și miniștrii sunt legați printr-un aranjament instituțional numit *modelul Haldane*, ce prevede ca funcționarii, în calitatea lor de consilieri, să se afle într-o relație indisolubilă cu miniștrii ce îi conduc.

Dacă din punct de vedere „demografic” cele două categorii ale elitei politice britanice formează grupuri distincte, modul

lor unitar de funcționare le conferă, într-o anumită măsură, caracterul unei clase conducătoare care a reușit ca, „[...la nivel] public, să promoveze o strategie bazată pe o mai mare deschidere, inclusivitate și flexibilitate, iar informal să rămână o elită omogenă, cu un control strict asupra puterii politice” (175).

Perspective structurale de inspirație marxistă

În literatura sociologică a fost propusă însă o perspectivă teoretică, având rădăcini puternice în marxism, care poate fi considerată ca o versiune „extremă” a abordării structurale. Este vorba de teoria lui Göran Therborn (1980), la care ne-am referit deja în prima parte a lucrării, potrivit căreia aparatul de stat este expresia directă a relațiilor de clasă. Întrebările pe care și le pun analiștii demografiei elitelor – „Cine conduce : o elită unitară sau mai multe grupuri autonome ?” (Therborn, 1980, 137) – sunt înlocuite în abordarea materialist-istorică printr-un set complet diferit de probleme. Cercetătorii de inspirație marxistă caută să studieze : „Ce fel de societate și care sunt relațiile de producție ce sunt reproduse [de către stat] ? Prin ce fel de mecanisme ? Ce rol joacă structura, acțiunile sau nonacțiunile statului (...) în acest proces de reproducere ?” (Therborn, 1980, 138).

Claus Offe (1974, 38) pune problema „statului capitalist” dintr-o perspectivă direct opusă celei demografice. Mai precis, el formulează ipoteza că statul dezvoltă și aplică sistematic mecanisme selective care au rolul de a apăra interesele *clasei* capitaliste chiar împotriva unora din propriii ei reprezentanți. În loc să răspundă solicitărilor izolate și uneori contradictorii ale unor segmente ale elitei economice, statul filtrează și „distilează (...) interesul colectiv al capitalului” (Offe, 1974, 37). În termenii folosiți în *Confișurația elitelor*, teoria lui

Offe poate fi formulată astfel : puterea clasei conducătoare nu se manifestă în nici un fel prin reprezentanții ei (luați individual), ci prin structura impersonală a aparatului de stat.

Din această perspectivă, structura (și nu actorul) devine determinantă în stabilirea caracteristicilor puterii elitelor. Urmând această logică, indiferent de *indivizii* care ocupă pozițiile de putere din aparatul de stat, supremația burgheziei se perpetuează fără dificultate. Este interesant de observat că, deși aplică un alt tip de abordare teoretică, Dogan (2003, 28) formulează o concluzie care susține, din punct de vedere empiric, argumentele abordării structurale : „În ciuda naționalizărilor masive de bănci, societăți de asigurare și mari firme după cel de-al doilea război mondial și din nou în anii '80, o mare parte a întreprinderilor industriale, financiare și comerciale în 1996 erau în mâinile unor proprietari privați”.

Cu alte cuvinte, schimbările de regim înregistrate în Franța în ultima jumătate de secol, care au antrenat schimbarea repetată a compoziției elitelor (Dogan, 2003, 69-70), nu au afectat în aceeași măsură funcționarea economiei franceze. Deși deținătorii nominali ai puterii au fost înlocuiți periodic, interesele de termen lung ale clasei capitaliste – perpetuarea și acumularea capitalului – nu au fost afectate în nici un mod semnificativ.

Concluzii

Făcând distincția între „demografia elitelor” și „perspectiva structurală”, am urmărit să scoatem în evidență faptul că există (cel puțin) două moduri de a pune problema elitelor și de a elucida natura și manifestările puterii lor. De modul în care sunt conceptualizate elitele (nivelul ontologic) depinde și tipul de analiză ce li se aplică (abordarea metodologică).

Cu greu ar putea fi contestată legitimitatea și utilitatea perspectivei demografice :

în fond, elitele sunt indivizi care pot fi caracterizați printr-o serie de variabile socio-demografice. Valorile pe care le „obțin” elitele pe scalele acestor variabile sunt ceea ce le diferențiază de non-elite : vârstă medie sau înaintată, venituri medii sau mari, capital uman și social ridicat, profesie sau funcție publică de autoritate și prestigiu înalt, mediu de rezidență urban etc. Analiza acestor variabile este indispensabilă în orice studiu cuprinzător asupra elitelor. Dar elitele sunt mai mult decât indivizii de la nivelul de vârf al societății. Elitele ca atare și capacitatea lor de a conduce sunt indisolubil legate de structurile de putere prin care se exercită autoritatea în societate. Folosit în acest context, termenul *structură* are un înțeles foarte general, referindu-se la toate relațiile sociale caracterizate printr-o anumită regularitate și stabilitate. Contextul economic și politic, relațiile dintre diferitele sfere ale puterii, ideologia și valorile dominante, rețelele de influență ș.a.m.d. formează cadrul în care membrii elitei își exercită puterea.

Așadar, problematica elitelor ar păstra multe zone obscure dacă analiștii s-ar concentra exclusiv asupra indivizilor și nu ar lua în considerare aspectele *supraindividuale* ale puterii lor. Credem din acest motiv că abordarea structurală are, de asemenea, o justificare temeinică.

Argumentele demografice și structurale din *Configurația elitelor* sugerează cu claritate că aceste abordări nu sunt reciproc exclusive. Într-adevăr, abordarea structurală propune luarea în considerare, în afară de caracteristicile individuale ale elitelor, și a rețelilor de influență ce se stabilesc între membrii ei, a sistemelor de norme și valori pe care (eventual) le împărtășesc, a intereselor comune pe care le pot urmări etc. În acest sens, cele două perspective pot fi utilizate complementar pentru a ilumina cât mai multe fațete ale elitelor și ale puterii pe care o dețin. Menținând caracterul unitar al lucrării, cea mai mare parte a

studiilor din *Configurația elitelor* folosesc ambele „lentele” teoretice.

Perspectivile de inspirație marxistă, plasându-se într-o logică diferită, sunt aparent ireconciliabile cu „demografia elitelor”. Dacă structura are o importanță atât de covârșitoare, care ar mai putea fi locul elitelor individuale în „jocul politic”? Este

evident că o astfel de întrebare nu poate primi un simplu răspuns circumstanțial. Sperăm însă ca, punând această problemă, să stimulăm în continuare creativitatea teoretică și metodologică a cercetătorilor din științele sociale, în încercarea de a surprinde problematica elitelor în toate aspectele sale, de la fiecare individ în parte la structură ca întreg.

Note

1. Termenul englezesc este *elite interlocking*.
2. Capitolul lui András Bozóki nu a fost inclus în acest articol deoarece obiectul său de studiu nu îl constituie elitele ca atare, ci, mai degrabă, cercetările sociologice cu privire la elite. Altfel spus, Bozóki urmărește să analizeze din punct de vedere epistemologic și metodologic cele mai importante teorii cu privire la elitele din Europa Centrală și de Est și să interpreteze rezultatele cercetărilor desfășurate de sociologii din această regiune. Din această perspectivă, capitolul reprezintă o *metaanaliză* ce nu poate fi cuprinsă ca atare în categoriile analitice propuse în articolul de față.
3. În acest context, „transmitere ereditară” se referă la capitalul material, social sau cultural transmis de un individ descendenților săi.
4. Numărul total rezultat din înmulțirea lui 24 cu 51.
5. Dat fiind că toate studiile prezentate sunt incluse în același volum, pentru referințe vom indica doar paginile, pentru a nu repeta în fiecare caz numele editorului (Dogan) și anul apariției (2003).

Bibliografie

- Calvert, Peter. (2002). „Lecture Notes”; [Online]. [pagină accesată pe 1 iulie 2003]; disponibilă la adresa: www.booksites.net/download/calvert/student_files/lect_notes.doc.
- Dogan, Mattei. (2003). *Elite Configurations at the Apex of Power*. Leiden, Boston: Brill.
- Dogan, Mattei. (1999). *Sociologie politică. Opere alese*. București: Alternative.
- Offe, Claus. (1974). „Structural Problems of the Capitalist State: Class Rule and the Political System. On the Selectiveness of Political Institutions.” pp. 31 – 57 în *German Political Studies* editat de Von Beyme. London: Sage. (disponibil on-line la adresa <http://www.ssc.wisc.edu/~wright/soc298.html>).
- Therborn, Göran. (1980). *What Does the Ruling Class Do When It Rules?* Londra: Verso.
- Zamfir, Cătălin și Lazăr Vlăsceanu, (coord.) (1993). *Dicționar de sociologie*. București: Editura Babel.

Abstract

„The few and powerful” in a society have always stirred the interest and fascination of people, be it kings, maharajas or, in the modern era, state presidents or owners of large financial empires. A similar interest, doubled by a remarkable analytical and explicative effort, has been found amongst sociologists. Starting with illustrious precursors such as Nicolò Machiavelli, continuing with famous sociologists such as Gaetano Mosca, Roberto Michels, Vilfredo Pareto or C. Wright Mills down to our days, an impressive number of researchers have studied and continue to study the elites from the most various theoretical perspectives. Mattei Dogan has a well established place at the top of this list of theoreticians and researchers, and this statement is more than a polite formula. Dogan is the initiator of the committee on research on elites within the International Political Science Association (IPSA) and he is also the scientist who has coordinated this committee for more than 30 years, leading to a high scientific prestige of the research activities.

Primit la redacție: august 2003